

SYSTEM PARTYJNY ŁOTWY

I. Uwarunkowania systemu partyjnego

Narodziny łotewskiego systemu partyjnego związane są z prądami społecznymi, których skutkiem była rewolucja 1905 r. W tym okresie działalność rozpoczęła reprezentująca proletariát Łotewska Partia Socjaldemokratyczna, będąca autonomiczną organizacją regionalną Socjaldemokratycznej Robotniczej Partii Rosji. Choć formalnie zarejestrowana w 1904 r., w rzeczywistości kontynuowała działalność istniejących wcześniej ruchów społecznych, w szczególności Nowego Nurtu (*Jaunā strāva*)¹. Jej powstanie inspirowane było przez mniejszość niemiecką, mimo to w krótkim czasie partia nabrała charakteru narodowego, reprezentując interesy Łotyszy. Ugrupowanie szybko uniezależniło się od centrali w Rosji i wystosowało postulat uzyskania przez Łotwę pełnej niepodległości, a następnie budowy socjalizmu w państwie narodowym drogą zmian demokratycznych. Rewolucja 1905 r. przebiegała na Łotwie gwałtownie, a jej skutkiem było rozbitcie struktur partii i organizacji socjaldemokratycznych.

Proklamowanie niepodległości przez Łotwę 18 listopada 1918 r. miało umożliwić rozwój systemu partyjnego w tym państwie. Aktu tego dokonała Rada Ludowa, składająca się z 74 przedstawicieli stronnictw politycznych². Ustaliła również, iż przyszły ustrój polityczny zostanie określony przez wybrany w wolnych wyborach parlament. Uchwaliła Deklarację o Zasadach Politycznych, pełniącą rolę małej konstytucji, oraz powołała Rząd Tymczasowy. Na jego czele stanął przedstawiciel organizacji chłopskich Kārlis Ulmanis, lider założonego w 1917 r. Związku Chłopskiego. Sytuacja polityczna, m.in. ofensywa wojsk Armii Czerwonej, zmusiła K. Ulmanisa do ucieczki na tereny kontrolowane przez Niemców, a następnie pod opiekę Brytyjczyków. Dopiero zakończenie działań wojennych umożliwiło rozpoczęcie prac nad

---

¹ Członkowie tego ruchu byli nazywani *młodołotyszami*. Ich działalność nie miała wymiaru politycznego. Za swój cel przyjęli kodyfikację języka oraz przeciwstawienie kultury łotewskiej dominującym wówczas wpływom niemieckim. J. Bugajski, *Political Parties of Eastern Europe. A Guide to Politics in the Post-Communist Era*, Center for Strategic and International Studies, New York 2002, s. 88–89.

² P. Kierończyk, *Wstęp* [w:] *Konstytucja Republiki Łotwy*, tłum. L. Gołubiec, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2001, s. 9.

budową ustroju państwa. W dniach 17–18 kwietnia 1920 r., jeszcze przed zawarciem traktatu pokojowego, przy frekwencji wynoszącej 85%, przeprowadzono wybory do 150-osobowego Zgromadzenia Ustawodawczego (*Satversmes Sapulce*), ciała o charakterze konstytuancy³. W wyborach zwyciężyli socjaldemokraci, uzyskując 37% głosów (57 mandatów), mimo to rząd utworzył K. Ulmanis, którego Związek Chłopski otrzymał siedemnastoprocentowe poparcie (26 mandatów). Zgromadzenie uchwaliło konstytucję tymczasową, a następnie przeszło do pracy nad właściwą ustawą zasadniczą. Spory w łonie Zgromadzenia, dotyczące m.in. pozycji urzędu prezydenta, doprowadziły do przyjęcia konstytucji będącej wynikiem daleko idącego kompromisu. Ostateczny tekst uchwalono w 1922 r. i wtedy też wybrano pierwszy Sejm (*Saeima*).

Wprowadzenie proporcjonalnej ordynacji i brak progów wyborczych wraz z uwiadaczniającymi się podziałami społeczeństwa doprowadziły do znaczącego rozdrobnienia parlamentu⁴. W wyborach do stuosobowego Saeima w 1922 r. mandaty uzyskały 22, a w 1931 r. 24 partie⁵, które według łotewskiego historyka Ādolfsa Šilde nie lokowały się na tradycyjnej osi lewica–prawica, a dzieliły się ze względu na reprezentowane interesy na sześć bloków⁶. Scenę polityczną zdominował Związek Chłopski oraz socjaldemokraci⁷, ale fragmentacja parlamentu doprowadziła do faktycznego paraliżu władzy ustawodawczej⁸. Mimo że oba główne ugrupowania deklarowały chęć uzdrowienia sytuacji politycznej poprzez reformę ordynacji wyborczej (socjaldemokraci) lub konstytucji (agrariusze) prace parlamentarne nie doprowadziły do wypracowania nowych regulacji. Taka sytuacja trwała do 15 maja 1934 r., kiedy to K. Ulmanis dokonał zamachu stanu. Jako premier, a następnie prezydent Łotwy, sprawował rządy dyktatorskie, nie dbając o pozory legalności. Podsycał nastroje nacjonalistyczne oraz realizował politykę nastawioną przeciwko mniejszościom narodowym⁹. Co charakterystyczne, K. Ulmanis zdławił opozycję, delegalizując wszystkie partie polityczne, w tym stworzony przez siebie Związek Chłopski. Jego autorytarne rządy przetrwały aż do aneksji Łotwy przez ZSRR w 1940 r.

W okresie sowieckim podtrzymano wydane przez K. Ulmanisa zakazy działalności przedwojennych partii. Odrodzenie ruchów niepodległościowych możliwe było

³ *Idem, Państwo łotewskie. Geneza i ustrój konstytucyjny*, Gdańska Wyższa Szkoła Administracji, Gdańsk 2008, s. 34–35.

⁴ Miało to także pozytywny wymiar, bowiem pozwoliło na wejście do parlamentu partii reprezentujących mniejszości narodowe (rosyjską, żydowską i niemiecką). A. Pabriks, A. Štokenberga, *Political Parties and the Party System in Latvia* [w:] S. Jungerstam-Mulders (ed.), *Post-Communist EU Member States: Parties and Party Systems*, Ashgate Publishing, Aldershot 2006, s. 52.

⁵ P. Kierończyk, *Państwo łotewskie...*, *op. cit.*, s. 39.

⁶ Podział wyglądał następująco: lewica, centrum, grupa nieokreślona, reprezentacja regionu Łatgalii, mniejszości narodowe, prawica. A. Pabriks, A. Štokenberga, *Political Parties...*, *op. cit.*, s. 52.

⁷ W latach 1922–1934 Łotwą rządziło 13 gabinetów. J. Bugajski, *Political Parties...*, *op. cit.*, s. 90.

⁸ *Ibidem*, s. 90.

⁹ P. Kierończyk, *Państwo łotewskie...*, *op. cit.*, s. 42.

dopiero w wyniku odwilży politycznej w ZSRR w latach 80., będącej następstwem polityki prowadzonej przez I Sekretarza KPZR Michaiła Gorbaczowa, określanej powszechnie mianem *pierestrojki* („przebudowy”)¹⁰. Pierwszą organizacją powstałą na Łotwie w tym okresie był Front Narodowy Łotwy, założony w 1988 r. Początkowo popierał działalność M. Gorbaczowa, szybko jednak zradyzalizował swoje hasła, domagając się wolności środków masowego przekazu, wyjaśnienia „białych plam” w historii, podnosząc kwestie ekologiczne¹¹, gospodarcze, aż po żądanie pełnej niepodległości¹². Z podobnie radykalnymi hasłami wystartował w 1988 r. Łotewski Narodowy Ruch Niepodległości. Rok później reaktywowano Łotewską Socjaldemokratyczną Partię Robotniczą. Siła tych organizacji (w 1990 r. Front Narodowy Łotwy liczył 175 tys. członków) znacząco przewyższała możliwości wspieranej przez Moskwę organizacji Interfront, popierającej politykę M. Gorbaczowa i postulującej utrzymanie *status quo* ZSRR. Proces przywracania niepodległości Łotwy zainicjowała deklaracja niepodległości z 4 maja 1990 r., która nie miała wówczas charakteru ostatecznego i wywołała stan zawieszenia. Dopiero moskiewski zamach stanu, określany jako „pucz Janajewa”, zmobilizował władze do proklamowania całkowitej niepodległości 21 sierpnia 1991 r., uznanej przez ZSRR kilkanaście dni później.

Zgodnie z ideą głoszoną przez większość ugrupowań, Łotwa miała odzyskać suwerenność nie na drodze secesji z ZSRR, lecz poprzez restytucję przedwojennej niepodległości¹³. Przywrócono konstytucję z 1922 r., zmodyfikowano ordynację wyborczą oraz zdecydowano się na kontynuację numerowania kadencji parlamentu rozpoczętą w okresie międzywojennym. Wybrany w dniach 5–6 czerwca 1993 r. parlament był więc piątym Saeima¹⁴. Podobnie jak przed 1934 r., choć już nie na tak dużą skalę, na Łotwie uwidoczniła się polaryzacja społeczeństwa, znajdująca odzwierciedlenie w parlamencie. Spośród 23 partii, które wystartowały w wyborach, aż osiem przekroczyło czteroprocentowy próg wyborczy i znalazło się w parlamencie. Najwięcej głosów (32,4%) zdobył sojusz Łotewska Droga (*Savienība Latvijas ceļš*), co dało mu 36 mandatów. Drugie miejsce zajął Łotewski Narodowy Ruch Niepodległości (*Latvijas Nacionālā Neatkarības Kustība*) z 13,3% głosów i 15 mandatami. Pozostałe partie uzyskały od 5 do 13 mandatów.

Konstytucja Łotwy z 15 lutego 1922 r., jedyna w Europie Środkowej przywrócona w oryginalnym brzmieniu sprzed okresu socjalistycznego, jest aktem związłym i nie zawiera wielu przepisów charakterystycznych dla współczesnych ustaw zasadniczych, m.in. regulujących kwestię samorządu terytorialnego. Przepisy dotyczące praw człowieka (Rozdział VIII) dodano w drodze nowelizacji dopiero w 1998 r.

¹⁰ Pierestrojka była tylko jednym z haseł reform politycznych tamtego okresu, obok jawności i przyspieszenia, ale to pierwsze z nich stało się synonimem polityki M. Gorbaczowa.

¹¹ Protestowano m.in. przeciwko nowym elektrowniom wodnym, skutecznie blokując prace nad ich budową.

¹² Szerzej: A. Pabriks, A. Purs, *Latvia: the Challenges of Change*, Routledge, London 2001, s. 53–55.

¹³ P. Kierończyk, *Państwo łotewskie...*, op. cit., s. 65.

¹⁴ Za punkt odniesienia przyjęto czwarty Saeima, wybrany w ostatnich demokratycznych wyborach w 1931 r.

W pierwszych siedmiu rozdziałach konstytucji nie odnajdziemy żadnych odniesień do partii politycznych. Dopiero art. 102, znajdujący się we wspomnianym Rozdziale VIII, wzmiankuje ich istnienie. Zgodnie z jego brzmieniem „każdy ma prawo do zrzeszania się w stowarzyszenia, partie polityczne i inne organizacje społeczne”. Konstytucja nie zawiera nawet wymienionej wprost, fundamentalnej dla działalności partii politycznych zasady przedstawicielstwa, znajdującej swoje źródło w ustawodawstwie zwykłym¹⁵.

Ustawa o organizacjach publicznych z 1992 r., która jest podstawowym aktem prawnym regulującym status partii politycznych, wymaga, by partia liczyła minimum 200 członków¹⁶, z których większość musi posiadać obywatelstwo łotewskie¹⁷. Procedura rejestracji, przeprowadzana przez ministerstwo sprawiedliwości Łotwy, wymaga przedstawienia odpowiednio sformułowanego wniosku, programu partii, listy członków oraz statutu. Ostatni z dokumentów musi określać m.in. nazwę partii i jej skrót, cele, strukturę wewnętrzną oraz prawa i obowiązki członków. Od momentu złożenia wniosku ministerstwo sprawiedliwości ma miesiąc na podjęcie decyzji o rejestracji.

Kwestia finansowania partii politycznych budzi na Łotwie liczne kontrowersje. Pierwszą ustawę o finansowaniu organizacji politycznych (partii) przyjęto w 1995 r. Dopuszczała ona finansowanie partii ze składek członkowskich oraz wpłat od osób fizycznych i prawnych. Regulowała wysokość dopuszczalnych datków, zakazując jednocześnie finansowania partii przez podmioty zagraniczne i anonimowe¹⁸. Wprowadzała również bezpośrednie (w formie subsydiów) i pośrednie (zwolnienia datków na partie z podatku) formy finansowania i wspierania partii z budżetu. Tym samym regulacja ta nie odbiegała znacząco od przepisów przyjętych w tym okresie w państwach sąsiednich. Ustawa podlegała jednak ostrej krytyce, gdyż kontrolę nad jej wykonywaniem powierzono urzędowi podatkowemu podlegającym ministerstwu finansów, które, zdaniem Alvisa Viksa, nie były skłonne do aktywnego wykonywania nadzoru nad finansowaniem partii. Podejmowane działania kontrolne były sporadyczne i nie przynosiły rezultatów¹⁹. W związku z tym odpowiedzialność za kontrolę finansowania partii przesunięto w 2003 r. do nowo powołanego Łotewskiego Urzędu Antykorupcyjnego (KNAB). Już pierwszy rok jego działalności wskazał liczne nieprawidłowości występujące w dokumentach finansowych partii, od braku reje-

---

¹⁵ P. Kierończyk, *Wstęp...*, *op. cit.*, s. 26.

¹⁶ Jedną z recept na ustabilizowanie systemu partyjnego i wyeliminowanie ugrupowań „kanapowych” miało być podniesienie minimalnej liczby członków partii. W 1999 r. parlament uchwalił jej podniesienie do tysiąca (przy sprzeciwie rządzącej wówczas partii Łotewska Droga, która nie spełniała wspomnianego wymogu), jednak ustawa została zawetowana przez głowę państwa. J. Bugajski, *Political Parties...*, *op. cit.*, s. 104.

¹⁷ J. Ikstens, *Party Organizations in Latvia*, National Council for Eurasian and East European Research, Washington 2003, s. 1.

¹⁸ *Ibidem*, s. 2.

¹⁹ A. Viks, *Political Party Financing and Control in Latvia* [w:] *Corruption and Democracy. Political Finances, Conflicts of Interest, Lobbying, Justice*, Council of Europe Octopus Programme, Council of Europe Publishing, Strasbourg 2008, s. 66.

strów darczyńców po fałszowanie dokumentów bankowych²⁰. Rok później, zgodnie z zaleceniami KNAB, wprowadzono bardziej restrykcyjne regulacje, m.in. zakazano przyjmowania darowizn od osób prawnych, wprowadzono odpowiedzialność karną za rażące naruszenia zasad finansowania partii oraz ustalono ściśle limity wydatków na kampanie wyborcze. Choć dyskutowano nad wprowadzeniem finansowania partii w całości z budżetu państwa, nie zdecydowano się na realizację tego postulatu. Mimo daleko idącego uregulowania kwestii finansowania partii nadal istnieją luki prawne, a część partii krytykuje wprowadzone przepisy, podnosząc argument ich skomplikowania i niedopracowania, szczególnie w odniesieniu do kampanii wyborczych²¹.

System wyborczy, przyjęty 6 czerwca 1995 r., wskazuje, iż czynne prawo wyborcze przysługuje obywatelom, którzy w dniu wyborów ukończyli 18 lat, natomiast bierne obywatelom powyżej 21. roku życia. Nie przewiduje się głosowania poza lokalami wyborczymi, z wyjątkiem osób chorych, do których mogą się udać przedstawiciele komisji, oraz osób pozostających poza krajem w dniu głosowania, którym przyznano prawo do głosowania za pośrednictwem poczty. Prawa wybieralności pozbawieni zostali m.in. członkowie Komunistycznej Partii Łotwy, Interfrontu oraz trzech innych organizacji wspierających władzę komunistyczną, pozostający w nich po 13 czerwca 1991 r. Urzędnicy państwowi, m.in. prezydent, ambasadorzy, sędziowie, prokuratorzy lub policjanci oraz deputowani do Parlamentu Europejskiego, muszą przed wyborami zrzec się swojej funkcji. Wybory 100 deputowanych przeprowadzane są co cztery lata, w pierwszą sobotę października²², w pięciu historycznych okręgach: Rydze, Liwonii, Łatgalii, Kurlandii i Semigalii. Kandydatów mogą zgłaszać wyłącznie partie polityczne lub związki partii, wpłacając depozyt w wysokości 1 tys. łatów, który przepada na rzecz budżetu państwa, jeśli partia nie wprowadzi żadnego przedstawiciela do Saeima. Wyborcy oddają głos na nazwiska konkretnych kandydatów znajdujące się na listach partyjnych. Podział mandatów jest proporcjonalny, dokonuje się go w okręgach, przy użyciu metody Saint-Laguë. W 1994 r. podniesiono z 4% do 5% próg zaporowy. W przypadku rezygnacji lub śmierci deputowanego jego miejsce zajmuje kolejna osoba z listy.

Niewątpliwie jednym z najważniejszych problemów politycznych współczesnej Łotwy jest kwestia mniejszości rosyjskojęzycznej. Obecność osób posługujących się językiem rosyjskim jest skutkiem aneksji Łotwy przez ZSRR i prowadzonej w ramach tego państwa wewnętrznej polityki migracyjnej. Chęć osłabienia ruchów niepodległościowych i rozbicia jedności narodowej oraz integracja wokół idei socjalistycznych skłoniły przywódców Związku Radzieckiego do promocji osadnictwa w republikach nadbałtyckich. Bliskość Europy Zachodniej, większa „otwartość” (wzmacniana wymianą handlową poprzez porty bałtyckie), rozwinięte rybołówstwo

---

²⁰ W ciągu pierwszych trzech lat KNAB podjęło 62 decyzje o konieczności zwrotu nielegalnie uzyskanych środków, na sumę około 365 tys. łatów (519 tys. euro). Dane za: *ibidem*, s. 67.

²¹ *Ibidem*, s. 67. Por. A. Mellakalus, *Political Advertising in Latvia – A Regulator’s Worst Nightmare*, raport wygłoszony podczas konferencji „Media and Elections” zorganizowanej w dniach 17–18 kwietnia 2007 r. w Kiszyniowie, <http://www.europa.md> (dostęp: 2 V 2010 r.).

²² W przypadku wyborów przedterminowych data jest ustalana przez Państwową Komisję Wyborczą.

oraz łagodny klimat skłoniły dużą liczbę obywateli radzieckich do przeniesienia się na terytorium obecnej Łotwy. Ponadto w tym rejonie ulokowano liczne oddziały wojsk radzieckich, które wraz z towarzyszącymi im rodzinami zamieszkiwały okoliczne miejscowości, stanowiąc samowystarczalne, rosyjskojęzyczne enklawy.

Upadek ZSRR zastał Łotwę z niemal połową ludności o pochodzeniu niełotewskim, dziś ocenianą na około 30%²³. Nie jest to mniejszość o strukturze homogenicznej. Przede wszystkim odzwierciedla strukturę narodowościową dawnego ZSRR. Jej najważniejszym elementem spajającym jest posługiwanie się językiem rosyjskim. Można w tej grupie wyróżnić osoby: posiadające obywatelstwo łotewskie (co zwykle łączy się z umiejętnością posługiwania się językiem państwowym), ale deklaruujące odmienne pochodzenie; posiadające podwójne obywatelstwo²⁴ oraz liczną grupę apatrydów²⁵, pozbawionych prawa do udziału w wyborach. Silnie akcentowany jest wśród przedstawicieli ludności niełotewskiej sentyment do czasów ZSRR. Grupa ta niechętnie asymiluje się w społeczeństwie łotewskim, ze strony którego często spotyka się z obojętnością, a nawet wrogością²⁶. Sytuacja ta stanowi problem nie tylko w polityce wewnętrznej, ale także zagranicznej, bowiem Rosja przedstawia się jako podmiot reprezentujący opisywaną mniejszość, zamieszkującą także sąsiadującą z Łotwą Estonię, i umiejętnie wykorzystuje napięcia wewnętrzne rodzące się wskutek tarć między grupami etnicznymi²⁷.

Problematyka mniejszości rosyjskojęzycznej jest jedną z dominujących, jeśli nie najważniejszą kwestią w polityce łotewskiej. Podnoszona przez niemal wszystkie partie polityczne, była osią sporów przez ponad 10 lat od odzyskania niepodległości. Wybory w 2002 r. zdają się cezurą, po której temperatura sporu związanego z tą kwestią znacząco spadła, choć nadal pozostaje w centrum dyskursu politycznego. W przeciwieństwie do sąsiedniej Estonii mniejszość rosyjskojęzyczna na Łotwie posiada liczne reprezentujące ją ugrupowania polityczne, wśród których najważniejszym jest partia pod nazwą O Prawa Człowieka w Zjednoczonej Łotwie. Ponadto spośród ugrupowań parlamentarnych o poparcie tej części społeczeństwa zabiega Centrum Zgody. Partie reprezentujące tę grupę społeczną regularnie dostają się do parlamentu i uczestniczą

²³ J. Bugajski, *Political Parties...*, *op. cit.*, s. 118.

²⁴ Na mocy ustawy o obywatelstwie łotewskim z 16 marca 1995 r. takie osoby są traktowane jako Łotysze.

²⁵ Jest oceniana na około 15% ludności Łotwy, co jest fenomenem w skali świata. Szerzej: A. Aasland, *Citizenship Status and Social Exclusion in Estonia and Latvia*, „Journal of Baltic Studies” 2002, vol. 33, no. 1, s. 57–77.

²⁶ P. Cywiński, R. Boyes, *Front nienawiści*, „Wprost” 2003, nr 39.

²⁷ W pamięci Łotyszy pozostaje sytuacja ponad 60-tysięcznej mniejszości łotewskiej, która pozostała w granicach Rosji Sowieckiej po pokoju zawartym w 1920 r. Nie można z tego jednak wyciągnąć wniosku, iż ustawodawstwo łotewskie odzwierciedla jakiegokolwiek formy uprzedzeń etnicznych, a uregulowanie trudnej kwestii mniejszości znalazło uznanie w oczach społeczności międzynarodowej. J. Bugajski, *Political Parties...*, *op. cit.*, s. 90, 105. Szczegółowo problematykę mniejszości rosyjskojęzycznej omawia Kjetil Duvoid, *From Homo Sovieticus to Balts: Colonisers, Migrant Workers or a New Diaspora?* [w:] F. Aarebrot, T. Knutsen (eds), *Politics and Citizenship on the Eastern Baltic Seaboard. The Structuring of Democratic Politics from North-West Russia to Poland*, HøyskoleForlaget, Kristiansand 2000, s. 243–253.

w koalicjach rządzących. Ich wspólną cechą jest przedstawianie kwestii mniejszości w szerszym kontekście niż tylko jako konfliktu interesów Łotyszy i nie-Łotyszy. Wskazują m.in. na konieczność liberalizacji prawa wyborczego, zmianę zasad nadawania obywatelstwa oraz podniesienie statusu języka rosyjskiego.

II. Charakterystyka współczesnego systemu partyjnego

System partyjny Łotwy bez wątpienia należy określić mianem wielopartyjnego. Z uwagi na kryteria zaproponowane przez Giovanniego Sartoriego można również mówić o jego fragmentacji, choć wyraźna jest tendencja zbliżająca go bardziej do systemu ograniczonego niż ekstremalnego pluralizmu²⁸. Jak zauważa Paul G. Lewis, choć po wyborach w 1995 r. w parlamencie łotewskim znajdowało się aż dziewięć ugrupowań, wszystkie one były istotne z punktu widzenia tworzenia koalicji rządowej²⁹. Podnoszony jest argument, iż trudno w systemie partyjnym Łotwy wskazać wyraźną linię podziału na partie lewicowe i prawicowe. Jak zaznaczają np. przedstawiciele ugrupowania O Prawa Człowieka w Zjednoczonej Łotwie, „większość partii, włączając lewicowe partie łotewskie, jest ekstremalnie na prawo, jeśli idzie o kwestie etniczne”³⁰. Według Artisa Pabriksa i Aigi Štokenbergi nie można w stosunku do partii łotewskich stosować podobnych kryteriów, jakich używa się w odniesieniu do państw o ustabilizowanych systemach partyjnych. Wskazują oni, iż nie należy oceniać miejsca partii w systemie wyłącznie na podstawie prezentowanej przez nie ideologii, bowiem jest to kryterium nieostre i niewystarczające. W zamian proponują szczegółową analizę programów wyborczych, będących odpowiedzią partii na konkretne problemy polityczne³¹. Choć kryterium to wydaje się równie zawodne, z uwagi na łatwość zmiany programów przez partie, nie można odmówić mu racji w przypadku elastycznego systemu partyjnego Łotwy. Zauważalny jest brak w łotewskim parlamencie partii o jednoznacznie lewicowym programie, choć posiadają one w tym państwie bogatą tradycję.

Zdaniem Hermanna Smith-Sivertsena, w przypadku Łotwy można wyróżnić cztery zasadnicze osie sporów politycznych: kwestię niepodległości, problemy etniczne, podział miasto–wieś oraz pomiędzy beneficjentami sukcesu gospodarczego a grupami o niskich dochodach, z trudnością odnajdującymi się w mechanizmach gospodarki rynkowej³². Natomiast A. Pabriks i A. Štokenberga przedstawiają znacznie

---

²⁸ G. Sartori, *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*, ECPR Press, Cambridge 2005, s. 111–112.

²⁹ P.G. Lewis, *Political Parties in Post-Communist Eastern Europe*, Routledge, New York 2000, s. 133.

³⁰ Cyt. za oficjalną stroną internetową partii: <http://www.pctvl.lv> (dostęp: 10 III 2010 r.).

³¹ A. Pabriks, A. Štokenberga, *Political Parties...*, *op. cit.*, s. 52–53.

³² H. Smith-Sivertsen, *Latvia* [w:] S. Berglund, J. Ekman, F.H. Aarebrot (eds), *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*, Edward Elgar Publishing, Northampton 2004, s. 95–96.

uproszczoną koncepcję, w której wskazują jedynie dwa zasadnicze elementy, wokół których dokonuje się podział polityczny. Ich zdaniem są to: „polityka narodowa” (odnosząca się do edukacji, kwestii językowych i obywatelstwa) oraz problematyka gospodarcza³³. Linie podziału w przypadku obu proponowanych typologii w dużej części nakładają się na siebie, tworząc układ niemal bipolarny, w którym po jednej stronie znajdują się osoby pochodzenia łotewskiego, łatwiej odnajdujące się w nowej rzeczywistości, z drugiej zaś nie-Łotysze, mający problemy z asymilacją, osiągający przeważnie niskie dochody. Z tego schematu wyłamuje się jedynie zaprezentowany za Steinem Rokkanem i Seymourem Lippsetem podział miasto–wieś, bowiem rejony wiejskie zamieszkiwane są głównie przez Łotyszy. Kryterium to traci jednak na znaczeniu w obliczu faktu, iż niemal 68% populacji Łotwy zamieszkuje w miastach³⁴.

Tabela 18. Wyniki wyborów do łotewskiego Saeima z 7 października 2006 r.

Nazwa partii	Skrót	Poparcie % głosów	Liczba mandatów w Saeima
Partia Ludowa	TP	19,6%	23
Związek Zielonych i Farmerów	ZZS	16,7%	18
Nowa Era	JL	16,4%	18
Centrum Zgody	SC	14,4%	17
Pierwsza Partia Łotwy / Łotewska Droga	LPP / LC	8,6%	10
Ojczyzna i Wolność / Łotewski Narodowy Ruch Niepodległości	TB / LNNK	6,9%	8
O Prawa Człowieka w Zjednoczonej Łotwie	PCTVL	6,0%	6
Inni	–	10,9%	–
Razem	–	–	100

Źródło: *Centrālā vēlēšanu komisija*, Łotewska Komisja Wyborcza, <http://www.cvk.lv/pub/public> (dostęp: 15 XI 2009 r.).

Partia Ludowa (*Tautas partija*, TP) to ugrupowanie o charakterze konserwatywnym, założone w 1998 r. przez trzykrotnego premiera Łotwy Andrisa Šķēle, uznawanego za jednego z najbogatszych biznesmenów pochodzących z państw bałtyckich. W połowie lat 90. pełnił on funkcję prezesa Rady Ministrów, nie będąc oficjalnie związanym z żadną partią polityczną. W trakcie drugiej kadencji postanowił wykorzystać swoją popularność i stworzył nowe ugrupowanie, do którego w krótkim czasie wstąpiło 4 tys. członków. Choć partia zwyciężyła, przeszła do opozycji w stosunku do koalicji mniejszych partii, tworzących wówczas rząd. Wielokrotnie pomawiany o udział w skandalach korupcyjnych i obyczajowych, A. Šķēle w 2002 r. ogłosił zawieszenie swojej działalności politycznej. Mimo braku charyzmatycznego lidera partia uzyskała trzeci wynik w wyborach w 2002 r., a w 2004 r. jej przedstawiciel, Aigars Kalvītis, został premierem. Zwycięstwo w wyborach w 2006 r. dało

³³ *Ibidem*, s. 54.

³⁴ Dane za: CIA World Factbook, <https://www.cia.gov> (dostęp: 2 V 2010 r.).

TP największy potencjał koalicyjny i pozwoliło na ponowne wystawienie kandydatury A. Kalvītisa na premiera. Choć polityk ten utracił stanowisko w 2007 r., partia nadal pozostaje w koalicji rządowej.

TP jest członkiem Europejskiej Partii Ludowej, w latach 2004–2009 była reprezentowana w Parlamencie Europejskim przez jednego deputowanego, obecnie nie ma w nim swoich przedstawicieli. Program TP za naczelne wartości uznaje wiarę, honor, tolerancję, odpowiedzialność, równość, pracowitość i szacunek dla drugiej osoby oraz środowiska naturalnego. Program partii wskazuje miejsce Łotwy w cywilizacji zachodnioeuropejskiej i chrześcijańskiej. Postuluje również jedność narodową i wzmocnienie struktur państwowych.

Związek Zielonych i Farmerów (*Zaļo un Zemnieku savienība*, ZZS) to sojusz polityczny tworzony przez dwa ugrupowania: Łotewski Związek Farmerów (*Latvijas Zemnieku savienība*) oraz Łotewską Partię Zielonych (*Latvijas Zaļā Partija*). Pierwsza należy do partii o najdłuższym rodowodzie – powstała w 1917 r., a w 1990 r. została reaktywowana. Jej założycielem był Kārlis Ulmanis, pierwszy premier Łotwy oraz ostatni prezydent przed aneksją państwa przez ZSRR. Było to najważniejsze ugrupowanie łotewskiej polityki okresu międzywojennego. Jego delegalizacja, która nastąpiła w 1934 r.³⁵, została podtrzymana także w okresie sowieckim. Po odzyskaniu niepodległości partia nie odgrywała już tak znaczącej roli, choć wspierany przez nią kandydat, Guntis Ulmanis³⁶, został wybrany na prezydenta państwa w 1993 r. Łotewska Partia Zielonych z kolei została założona w 1990 r., i choć przed 1993 r. nie udało się jej wejść do Saeima, jej przedstawiciel otrzymał tekę ministra środowiska. W latach 1993–1998 partia miała swoją reprezentację parlamentarną, a także uczestniczyła w koalicji rządowej. W 1998 r. zniknęła z parlamentu, by powrócić w następnej kadencji. W 2004 r. jej lider, Indulis Emsis, jako przedstawiciel ZZS został premierem. Był to pierwszy na świecie szef rządu reprezentujący partię Zielonych. Porażka obu partii w wyborach w 1998 r. skłoniła je do połączenia sił i stworzenia unii. Decyzja okazała się trafna, bowiem w 2002 r. ZZS zdobyła 12 miejsc w Saeima, a w kolejnej elekcji poprawiła się o sześć mandatów.

Każda z partii tworzących ZZS kooperuje z inną partią na poziomie europejskim. Łotewska Partia Zielonych jest związana z Zielonymi, natomiast Łotewski Związek Farmerów – z Europejską Partią Liberalno-Demokratyczną i Reformatorską. Na tym tle powstał spór, do której frakcji w Parlamencie Europejskim powinni należeć przedstawiciele tego sojuszu. Konflikt okazał się mieć charakter bezprzedmiotowy, bowiem choć zdecydowano, że deputowani będą się zapisywać do frakcji zgodnej z przynależnością ich własnej partii, żaden przedstawiciel ZZS nie dostał się do Parlamentu Europejskiego. Program związku jest rzadko spotykaną kompilacją elementów pojawiających się w programach partii zielonych i agrarnych. Partia deklaruje, iż tradycyjne, małe gospodarstwa rolne spotykane na Łotwie są nie tylko elementem

³⁵ Wiązało się to z opisywanym już wprowadzeniem przez K. Ulmanisa systemu rządów autorytarnych. Należy zwrócić uwagę na szczególny fakt, iż delegalizacja dotyczyła wszystkich partii, w tym Łotewskiego Związku Farmerów, choć była to partia założona przez samego K. Ulmanisa.

³⁶ Guntis Ulmanis był blisko spokrewniony z Kārlisem Ulmanisem.

tworzącym tożsamość narodową, ale również mają pozytywny wpływ na środowisko naturalne. Według ZZS tego typu organizacja rolnictwa jest lepsza niż gospodarstwa wielkopowierzchniowe, które są nie tylko nieekologiczne, ale zagrażają istnieniu małych farm, a tym samym podważają tradycyjne wartości, charakterystyczne dla organizacji społeczeństwa łotewskiego.

Nowa Era (*Jaunais Laiks*, JL) została założona w 2002 r. przez Einarsa Repše, szefa Banku Centralnego Łotwy. Reputacja tego polityka, stawianego za wzór uczciwości i mogącego się pochwalić współudziałem w tworzeniu stabilnej gospodarki postkomunistycznego państwa, stała się solidnym fundamentem dla nowego ugrupowania. W pierwszych wyborach w 2002 r. partia odnotowała zwycięstwo, zdobywając 26 mandatów w parlamencie. Dzięki temu mogła utworzyć prawicową koalicję rządową, która targana wewnętrznymi sporami przetrwała dwa lata, co wywołało w społeczeństwie wrażenie, iż JL to partia prowokująca konflikty. W rezultacie w 2006 r. JL straciła osiem miejsc w Saeima i przeszła do opozycji.

Partia określała się jako centroprawicowa, choć obecnie stara się pokazać jako ugrupowanie centrowe współpracujące z Europejską Partią Ludową. Od początku JL stawiała sobie za cel walkę z korupcją oraz poprawę efektywności zarządzania administracją państwową. Wskazywała również konieczność walki z osobami fizycznymi i przedsiębiorstwami unikającymi opodatkowania. W stosunku do JL bywa podnoszony argument wskazujący populistyczny charakter programu partii. Choć uczciwość lidera tej formacji była podstawą wyborczego sukcesu, do utraty poparcia w ostatnich wyborach doprowadziła seria skandali z udziałem członków partii, m.in. dotyczących korupcji i nieprawidłowości wyborczych.

Centrum Zgody (*Saskaņas Centrs*, SC) to centrolewicowa koalicja powstała w 2005 r. z połączenia Narodowej Partii Zgody oraz Partii Socjalistycznej, obu założonych w 1994 r., następnie poszerzona o Nowe Centrum (w 2005 r.) oraz Partię Socjaldemokratyczną (w 2009 r.). Przewodniczy jej dziennikarz rosyjskiego pochodzenia Nils Ušakovs, burmistrz Rygi od 2009 r.

Partia stara się zaskarbić sobie przychylność wyborców rosyjskojęzycznych oraz reprezentujących poglądy lewicowe. Domaga się działań na rzecz zmniejszenia bezrobocia, przeznaczenia większych środków z budżetu państwa na szkolnictwo i pomoc społeczną. Wskazuje także na konieczność działań mających integrować mniejszość rosyjskojęzyczną zamieszkującą Łotwę, m.in. na konieczność zmiany prawodawstwa dotyczącego nadawania tym osobom obywatelstwa. Jednocześnie postuluje wprowadzenie możliwości korzystania z języka rosyjskiego w urzędach i innych instytucjach państwowych.

Pierwsza Partia Łotwy / Łotewska Droga (*Latvijas Pirmā partija / Latvijas Ceļš*, LPP / LC) to partia polityczna powstała w 2007 r. z połączenia dwóch ugrupowań. Łotewska Droga narodziła się jako sojusz przed wyborami w 1993 r., skupiając szeroki front polityków o liberalnych poglądach. Znacząco przyczyniła się do zrealizowanej później przez Łotwę koncepcji integracji z NATO i Unią Europejską. Pierwsza Partia Łotwy, której nazwy nie należy rozumieć dosłownie, była ugrupowaniem stworzonym w 2002 r. na bazie ruchów chrześcijańsko-demokratycznych.

Ugrupowanie to skupia dużą, jak na Łotwę, liczbę członków – około 4,5 tys. Posiada swoją młodzieżówkę, noszącą nazwę *Piermie* („Pierwsi”).

Partia ma charakter liberalno-demokratyczny, w swoim programie kładzie nacisk na wolność wyboru oraz odpowiedzialność obywateli za swoje działania. Dąży do zwiększenia konkurencyjności na rynku wewnętrznym, wzmocnienia bezpieczeństwa oraz jedności narodowej. LPP / LC jest obecnie w opozycji do rządu. Posiada jednego przedstawiciela w Parlamencie Europejskim, który należy do Grupy Porozumienia Liberalów i Demokratów na rzecz Europy.

Ojczyzna i Wolność / Łotewski Narodowy Ruch Niepodległości (*Tēvzemei un Brīvībai / Latvijas Nacionālās Neatkarības Kustība*, TB / LNNK) – ugrupowanie, które powstało w 1997 r., podobnie jak inne sojusze łotewskie, z połączenia dwóch partii politycznych. Druga z nich została założona w 1988 r. i za swój główny cel uznawała oderwanie Łotwy od ZSRR, w przeciwieństwie do większości ugrupowań i ruchów społecznych tego okresu, domagających się jedynie zwiększenia autonomii republik. Po uzyskaniu niepodległości znaczenie tej partii spadało. Podobnie prezentowała się Ojczyzna i Wolność, ugrupowanie zarejestrowane w 1993 r., które swoimi korzeniami sięgało połowy lat 80., kiedy silny był ruch domagający się przywrócenia państwowości łotewskiej i uznania wcielenia do ZSRR za niebyłe.

Program obu partii, szczególnie w początkach lat 90., był uznawany za skrajnie nacjonalistyczny. Obie koncentrowały się wokół kwestii obywatelstwa i języka. Domagały się m.in. zaostreżenia przepisów o nadaniu obywatelstwa łotewskiego, dwukrotnie postulując rozpatrzenie ich w referendum ogólnopolskim³⁷. Później zagadnienie to nie stanowiło już tak istotnej kwestii w polityce łotewskiej, i tym samym TB / LNNK skupiła się na kwestiach gospodarczych. Powodem do krytyki międzynarodowej partii jest kwestia oceny działalności nazistowskich oddziałów tworzonych przez Łotyszy, określanych zwykle wspólnym mianem *Waffen-SS Lettland*. Walczyły one w drugiej wojnie światowej pod dowództwem niemieckim, uznając Związek Radziecki za główne zagrożenie dla swojego państwa³⁸. TB / LNNK uznaje żołnierzy tej formacji za bohaterów narodowych, a jej przedstawiciele uczestniczą w marszach weteranów³⁹. Członkiem partii jest m.in. kontrowersyjny polityk i dziennikarz niemieckiego pochodzenia Joachim Siegerist (Ziegerists), który choć nie posługuje się płynnie językiem łotewskim i nie ukrywa sympatii do byłych członków *Waffen-SS*, był kandydatem partii na stanowisko premiera⁴⁰. Ugrupowanie należy do

³⁷ Pierwsza inicjatywa, z 1994 r., nie została poparta odpowiednią liczbą podpisów. Druga, w 1998 r., wiązała się z odrzuceniem przyjętej przez parlament ustawy łagodzącej prawo dotyczące naturalizacji. To referendum doszło do skutku. 52,5% obywateli opowiedziało się w nim za zmianami ustawodawstwa, co TB / LNNK odczytało jako swoją porażkę i powód do odejścia od kwestii narodowościowych w swoim programie. Szerzej: <http://www.cvk.lv> (dostęp: 2 V 2010 r.).

³⁸ Por. E. Zuroff, *The Nazi Whitewash*, „The Guardian”, <http://www.guardian.co.uk> (dostęp: 11 I 2010 r.).

³⁹ Należy przyznać, iż ocena działalności Łotyszy w *Waffen-SS* nie jest jednoznaczna. Zob. J.W. Gdański, *Zapomniani żołnierze Hitlera*, Wydawnictwo De Facto, Warszawa 2005.

⁴⁰ Zasłynął m.in. rozdawaniem niezamownym obywatelom bananów przed wyborami.

Europejskich Konserwatystów i Reformatorów, a w Parlamencie Europejskim zasiada jeden deputowany tej partii.

O Prawa Człowieka w Zjednoczonej Łotwie (*Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā*, PCTVL) to partia założona w 1998 r. przez trzy inne ugrupowania: Łotewską Partię Socjalistyczną, partię Równe Prawa oraz Narodową Partię Zgody. Wszystkie wymienione stronnictwa odwoływały się do elektoratu lewicowego oraz osób rosyjskojęzycznych. Początkowo funkcjonowały jako sojusz, by w 2007 r. przekształcić się w jednolite ugrupowanie.

W łotewskim systemie partyjnym PCTVL najsilniej reprezentuje głos mniejszości rosyjskojęzycznej. Stawia na wielokulturowość, integrację społeczeństwa łotewskiego, a za naczelną wartość uznaje godność ludzką. W swoim programie postuluje m.in. podniesienie języka rosyjskiego oraz dialektu łatgalskiego⁴¹ do rangi języków oficjalnych, funkcjonujących obok łotewskiego. Postuluje równomierny rozwój ekonomiczny całego państwa i odejście od koncentracji inwestycji wyłącznie w rejonie Rygi. Partia, należąca do frakcji Zielonych – Wolnego Przymierza Europejskiego, ma jedną reprezentantkę w Parlamencie Europejskim.

* * *

W obliczu silnej fragmentacji systemu partyjnego, począwszy od pierwszych demokratycznych wyborów, na Łotwie powoływano rządy koalicyjne składające się z wielu partii. Choć w okresie przed 1934 r. w łotewskim systemie partyjnym występowały partie dominujące, po 1993 r. żadne ugrupowanie nie uzyskało takiej pozycji. Wszystkie partie parlamentarne mają potencjał koalicyjny, co pozwala na wchodzenie w różnego rodzaju sojusze. Duża liczba partii tworzących koalicje skutkuje natomiast brakiem ich trwałości. Większość koalicji nie zdołała przetrwać pełnych kadencji, choć nie zawsze wiązało się to z upadkami wspieranych przez nie rządów, bowiem elastyczność łotewskich partii pozwalała zastępować jednego koalicjanta innym. Tworzenie koalicji z reguły opiera się na sympatiach personalnych, doraźnych ustępstwach politycznych oraz podziale stanowisk rządowych. Często są przypadki wspierania rządu przez partie pozostające poza koalicją rządzącą⁴². Tak więc, choć system partyjny jest niestabilny, wyłaniane w jego ramach rządy charakteryzują się relatywną stabilnością, szczególnie jeśli porównać je do gabinetów okresu międzywojennego⁴³.

---

⁴¹ Łatgalski jest językiem należącym do grupy języków bałtyckich, podobnie jak litewski i łotewski (z którym jest blisko spokrewniony). Bywa uznawany za dialekt łotewskiego. Posługuje się nim około 150 tys. osób, zamieszkujących głównie Łotwę. Dane za: <http://www.unesco.org> (dostęp: 11 I 2010 r.).

⁴² Poparcie dla rządu Valdisa Dombrovskisa na początku kadencji deklarowało oficjalnie sześć z siedmiu ugrupowań parlamentarnych. A. Petrova, *Valdis Dombrovskis Nominated as Latvia's Prime Minister*, „The Baltic Course”, <http://www.baltic-course.com> (dostęp: 26 II 2009 r.).

⁴³ W latach 1993–2010 Łotwę rządziło 12 gabinetów. Dane za: <http://www.mk.gov.lv> (dostęp: 3 V 2010 r.).

Mimo że system partyjny Łotwy liczy niemal 18 lat, nadal nie można określić go mianem dojrzałego. Świadczą o tym m.in. duże wahania preferencji wyborczych (nie zdarzyła się sytuacja, by jedna partia zwyciężyła w dwóch kolejnych elekcjach) oraz zmienność i miałość programów partyjnych, utrudniająca wskazanie ich rzeczywistej ideologii. Partiom łotewskim zarzuca się oderwanie od społeczeństwa i skupienie wokół liderów zamiast idei⁴⁴. Wiąże się to również z krytyczną oceną partii oraz systemu wyborczego przez społeczeństwo⁴⁵. Ciekawą cechą łotewskiego systemu partyjnego jest trwałość nazw partii, przy jednoczesnej dużej elastyczności ich struktur, które często, i z dużą łatwością, łączą się w sojusze, a nawet nowe partie polityczne, zachowując swoje oryginalne nazwy. W przypadku Łotwy można spodziewać się dalszego, choć powolnego stabilizowania systemu partyjnego, przejawiającego się w zmniejszaniu liczby partii w Saeima, związanego bardziej z łączeniem się mniejszych ugrupowań niż ze zmianą preferencji wyborców. Brak postulatów zmian regulacji prawnych oraz dynamika charakterystyczna dla sceny politycznej tego państwa nie pozwalają jednak na bardziej precyzyjne przewidywanie kierunku ewolucji systemu partyjnego Łotwy.

Wykaz skrótów:

JL – *Jaunais Laiks*, Nowa Era

LPP / LC – *Latvijas Pirmā partija / Latvijas Ceļš*, Pierwsza Partia Łotwy / Łotewska Droga

PCTVL – *Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā*, O Prawa Człowieka w Zjednoczonej Łotwie

SC – *Saskaņas Centrs*, Centrum Zgody

TB / LNNK – *Tēvzemei un Brīvībai / Latvijas Nacionālās Neatkarības Kustība*, Ojczyzna i Wolność / Łotewski Narodowy Ruch Niepodległości

TP – *Tautas partija*, Partia Ludowa

ZZS – *Zaļo un Zemnieku savienība*, Unia Zielonych i Farmerów

---

⁴⁴ W tym kontekście mówiło się o tzw. Klubie 21, stowarzyszeniu, którego członkowie z ramienia różnych ugrupowań pełnili ważne funkcje publiczne.

⁴⁵ Badania z marca 2006 r. pokazały, że tylko 26% obywateli było zadowolonych z obecnego kształtu systemu wyborczego. Dane za: J. Ikstens, *Latvia: Disclosure Yet Abuse, Volatility, Yet Stability* [w:] S.D. Roper, J. Ikstens (eds), *Public Finance and Post-Communist Party Development*, Ashgate Publishing, Aldershot 2008, s. 46.